

Մանուկ Մուրադյան

ՀՀ ոստիկանության իրավաբանական վարչության պետ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ոստիկանության գնդապետ

Վահե Թորոսյան

Եվրոպական համալսարանի իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՀԱՄՈՉՍՈՒՆՔԻ ԱՉՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՉԱՐԱՇԱՀՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահման ինստիտուտի համակարգային ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն առավելապես հետազոտվել է քաղաքացիական իրավունքի գիտության ներկայացուցիչների կողմից¹: Ցավոք, հիմնահարցը հայրենական իրավագիտության մեջ բավարար ուշադրության չի արժանացել և կատարված հետազոտությունները եզակի են: Ընդգծվում է, որ հեղինակները չեն տարանջատում «սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահում» և «իրավունքի (մասնավորապես՝ լիազորության) չարաշահում» հասկացությունները² առաջացնելով անորոշություն իրավական վարքագծի նշված տեսակների տարբերակման հարցում: Հետազոտման համար սկզբունքային համարվող հասկացությունների (սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահում, հանրային իրավական լիազորության չարաշահում) վերաբերյալ մոտեցումը պետք է լինի այնպիսին, որ առաջինը վերաբերի *անձերի կողմից իրենց սուբյեկտիվ իրավունքների այնպիսի իրականացմանը, որը հակասում է վերջիններիս էությանը*, մյուսը՝ իրավասու սուբյեկտների կողմից հանրային իրավական լիազորությունների չարաշահման ձևով իրավախախտումների կատարմանը³:

Սույն հոդվածի հետազոտման առարկա է

անձերի իրենց սուբյեկտիվ իրավունքների այնպիսի իրականացումը, որը հակասում է վերջիններիս էությանը, նպատակին: Սուբյեկտիվ իրավունքների կիրառման սահմանների հստակեցումը վերջիններիս անշեղ կենսագործման կարևոր երաշխիքներից է: Սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահման հիմնահարցը հետազոտման նյութի շրջանակներում ձեռք է բերում յուրահատուկ գիտագործնական նշանակություն հատկապես այն պատճառով, որ այն փոխկապակցվում է բարոյաէթիկական, փիլիսոփայական, հոգևոր այնպիսի երևույթի հետ, ինչպիսին կրոնական համոզմունքի ազատության իրավունքն է:

Ամենաընդհանուր բնորոշմամբ սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահումը, կամ ինչպես ընդունված է ասել ի չարս գործադրելը, պետք է հանգեցնի տվյալ սուբյեկտիվ իրավունքի էությունից և (կամ) նպատակից շեղման մասնելով հասարակության կենսագոյի ներդաշնակությունը: Ինչպես իրավագիտորեն նշում է Ժան-Լուի Բերթելը «*համեմատելով իրավունքի փառը ոգու հետ, լինում են դեպքեր, երբ անձինք իրենց իրավունքները կիրառելիս դրանց փառի են իրավաբանական ճշտություն (հեղինակը նկատի ունի սուբյեկտիվ իրավունքի օրենքի*

1. Տե՛ս **Волков А. В.**, Злоупотребление гражданскими правами: проблемы теории и практики: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / А.В. Волков. - М., 2010. - 53 с., **Покровский И.А.**, Основные проблемы гражданского права. Изд. 3-е. испр. / И.А. Покровский. - М.: Изд-во «Статут», 2001. - 354 с., **Агарков М.М.**, Проблема злоупотребления правом в советском гражданском праве / М.М. Агарков // Известия Академии наук СССР. Отделение экономики и права. - 1946. - № 6. - с. 424-436., Бару М.И., О ст. 1 Гражданского кодекса / М.И. Бару // Советское государство и право. - 1958. - № 12. - с. 117-120., Грибанов В.П., Осуществление и защита гражданских прав. Изд. 2-е. испр. / В.П. Грибанов. - М.: Изд-во «Статут», 2003. - 411 с., **Малиновский А. А.**, Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / А.А. Малиновский. - М., 2008. - 52 с.
2. Տե՛ս **Самойлова М. В.**, Право личной собственности граждан СССР: авт. дис. ...канд. юр. наук. Л., 1965. С. 11., **Трубникова Т.В.**, Злоупотребление правом в уголовном процессе: критерии и пределы вмешательства со стороны государства / Вестник Томского государственного университета. Право. 2015. №3 (17) С. 69.
3. Տե՛ս **Մուրադյան Մ. Հ.**, Դատավարական իրավունքների չարաշահման հիմնախնդիրը քրեադատավարական օրենսդրության բարեփոխումների լույսի ներքո: «Օրենքի պատվար» գիտամեթոդական ամսագիր: 2019, № 07, էջ՝ 36-37

դատին համապատասխան իրականացումը), սակայն դրանք իրականացվում են այլ նպատակներով, քան վերջիններիս էությունը կամ գործառույթն է: Այլ կերպ պահպանվում է իրավունքի փառը, վնասվում ոգին: Հեղինակն ընդգծում է, որ հատկապես իրավունքի ոգին պետք է լինի ուշադրության կենտրոնում, քանզի ոգին է իրավունքի վերջնական նպատակը: Ճարտանակելով միտքը՝ Բերժելն ընդգծում է, որ անհրաժեշտ է համապատասխան արձագանք այն դեպքերին, երբ խեղվում է իրավունքի ոգին⁴:

Հատկանշական է, որ մասնագիտական գրականությունում սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահման առանցքային հատկանիշ է վնասակար հետևանքի առաջացումը⁵: Ընդ որում՝ վնասակարությունը կարող է լինել ոչ միայն նյութական, այլև բարոյական, հոգեբանական, հոգևոր-կրոնական: Վերջինիս առկայությունն անմիջականորեն կապված է այնպիսի սոցիալ-իրավական գործոնի հետ ինչպիսին է կրոնական համոզմունքի ազատությունը:

Հատկանշական է, որ եթե «միտք», «խիղճ», «կրոն» եզրույթները խիստ էթիկական և ինչ-որ տեղ նաև վերացական լինելու պատճառով արդարացիորեն չունեն իրավական սահմանում, ապա մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքը, հավաքական իմաստով համարվելով մարդու իրավունքների հայեցակարգի անքակտելի տարրը, տեղ է գտել ինչպես միջազգային իրավունքի փաստաթղթերում, այնպես էլ՝ ներպետական իրավական ակտերում:

ՀՀ սահմանադրության 41-րդ հոդված

1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի, կրոնի ազատության իրավունք, ինչը ներառում է կրոնը կամ համոզմունքները փոխելու ազատությունը և դրանք ինչպես միայնակ, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ և հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով՝ քարոզի, եկեղեցական արարողությունների, պաշտամունքի այլ ծիսակատարությունների կամ այլ ձևերով արտահայտելու ազատությունը: Հատկաշնական է, որ 2015 թվականի ՀՀ սահմանադրական փոփոխությունների տեքստը, ըստ էության, կրկնում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի դրույթը⁶:

Կրոնական համոզմունքի ազատության իրավունքի պաշտպանության առարկան, որպես մարդկային կեցության հոգևոր նախապայման, ըստ էության, ընդգրկում է անձերի ազատության երկու ոլորտ՝ (1) անհատի ներքին ազատությունը (*forum internum*)⁷, սեփական գիտակցության մեջ մտքեր և համոզմունքներ ունենալու⁸, դրանք փոխելու ազատությունը, այլ կերպ՝ կրոնական համոզմունք ունենալու ազատության իրավունքը, (2) արտաքին կողմը՝ (*forum externum*) այն է սեփական մտքերն ու կրոնաբարոյական պատկերացումներն արտահայտելու ազատությունը⁹, այլ կերպ՝ կրոնական համոզմունքն արտահայտելու ազատության իրավունքը: Ընդ որում, եթե ներքին ազատությունը անձի մեջ պարփակված լինելու ուժով ենթակա չէ վերահսկման, կանոնակարգման, իրավաչափ սահմանափակման¹⁰ և հետևաբար՝

4. Տե՛ս **Бержель Ж. Л.**, Общая теория права. М., 2000. С. 441.

5. Տե՛ս **Малиновский А. А.**, Злоупотребление правом. – М.: М3-Пресс, 2002. – 122 с. 36.

6. Հատկանշական է, որ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի պաշտպանության առարկան ՄԻԵԴ-ի պրակտիկայի արդյունքում էականորեն ընդլայնվել է, որի հիմքը դրվեց «**Kokkinakis v. Greece**» գործով: Նշվում է, որ 9-րդ հոդվածի պաշտպանության առարկան որոշակիացնում է հավատացյալների անհատականությունը և վերջիններիս պատկերացումները կյանքի մասին, սակայն այն կարևոր արժեք է նաև աթեիստների, ագնոստիկների, սկեպտիկների համար: Արդյունքում, 9-րդ հոդվածը երաշխավորում է պաշտպանություն ոչ միայն հասատատված կրոնների կրողներին (Բուդդիզմ՝ **X. v. UK**, № 5442/72, 1 DR 41, Քրիստոնեություն՝ **Stedman v. UK**, № 29107/95, 23 EHRR CD 168, Իսլամ՝ **X. v. UK**, № 8160/78, 22 DR 27, Սիկիսիզմ՝ **X. v. UK**, № 8231/78, 28 DR 5, Հնդուիզմ՝ **ISKCON v. UK**, № 20490/92, 18 EHRR CD 133, Հուդայականություն՝ **D. v. France**, № 10180/82, 35 DR 201), այլև՝ համեմատաբար նոր կրոնական կազմակերպությունների հետևորդներին՝ եհովականներին՝ **Manoussakis v. Greece**, 1996-IV, 23 EHRR 387, սեկուլյարիզմի կողմնակիցներին՝ **Lautsi and Others v. Italy**, HUDOC (2011), 54 EHRR 60, § 58, GC և այլն:

7. Տե՛ս **Evans M.** Religious Liberty and International Law in Europe, 1997, P. 284-286.

8. Տե՛ս **Gomien**. Short guide to the European Convention on Human Rights, 1991, P. 69.

9. Տե՛ս **Թորոսյան Վ. Ա.**, Հայաստանի Հանրապետության որպես աշխարհիկ պետության սահմանադրաիրավական բնութագիրը. տեսական-իրավական վերլուծություն: Առենախոսություն ի.գ.թ.-ի, ԺԲ.00.02, Երևան 2018 թ. էջ՝ 87-88:

10. Տե՛ս **Darby v. Sweden**, A 187 (1990), 13 EHRR 774, §44.

չարաշահման, ապա կրոնը կամ համոզմունքները միայնակ կամ այլոց հետ դավանելու, այն քարոզելու, որևէ կերպ արտահայտելու ազատությունը բազմաթիվ տարրնկալումների և վեճերի առիթ է հանդիսանում: Առաջին հայացքից պարզ թվացող խնդրի վերաբերյալ իրավաբանական գրականության մեջ նշվում է, որ «forum internum»-ի և «forum externum»-ի հարաբերակցության միջև այնուամենայնիվ որոշակիությունը թույլ է¹¹: Հարկանշական է, որ ՄԻԵԴ-ը վերջին տարիներին ցույց է տալիս իր պարաստականությունը հարուկ ուշադրություն հարկացնել պետությունների ոլորտին վերաբերող օրենսդրությանը և քաղաքականությանը, որոնք սահմանում են անձնական հայացքների բացահայտման համար նախատեսված միջամտության կանոններ: Օրինակ՝ «Alexandridis v. Greece» գործի շրջանակներում դատարանը ընդգծեց, որ խախտվում է Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը, եթե դիմողից պահանջվում է փաստաբանի երդում տալու ընթացքում բացահայտել այն փաստը, որ նա չի հանդիսանում ուղղափառ եկեղեցու անդամ¹²:

Նկատենք, որ խղճի ազատության և հատկապես նրա բաղադրատարր հանդիսացող կրոնի ազատության իրավունքի կենսագործումը՝ իր յուրահատուկ դրսևորումներով¹³, շատ հաճախ ուղեկցվում է այլ անձանց իրավունքների ու ազատությունների ոտնահարումներով, չարաշահումներով և այդպիսով ձևախեղում հասարակական հարաբերությունների բնականոն ընթացքը: Խնդիրն առավել բարդանում է, երբ միջազգային իրավունքը հետևողականորեն պահանջում է, որ կրոնական միավորումների կամ անձանց խմբերի համոզմունքների ազատության կամ դրանք արտահայտելու իրավունքը չպետք է կախված լինի պետական գրանցման հանգամանքից: Մասնավորապես՝ ՄԻԵԴ-ը «Masaev v. Moldova»-ի (12/05/2009 թ. վճիռ, գանգատ թիվ 6303/

05 գործով, § 26) գործի շրջանակներում արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ *Դատարանը չի վիճարկում պետության իրավունքը սահմանելու կրոնական միավորման գրանցվելու պահանջ Կոնվենցիայի 9-րդ և 11-րդ հոդվածներով սահմանված պահանջների ներքո: Այդուհանդերձ, դրանից չի հետևում, ինչպես կառավարությունն է պնդում, որ Կոնվենցիային համահունչ կլինի, եթե պետությունը պարաստականության ենթարկի չգրանցված կրոնական միավորման անհատ անդամներին աղոթելու կամ իրենց կրոնական համոզմունքներն այլ կերպ արտահայտելու համար: Հակառակն ընդունելը կնշանակի բացառել պետության կողմից չգրանցված կրոնական փոքրամասնությունների համոզմունքները, որն էլ արդյունքում կնշանակի ընդունել, որ պետությունը կարող է թելադրել, թե ինչ համոզմունք պետք է անձն ունենա¹⁴:*

Հակված ենք այն մտքին, որ կրոնական աշխարհայացքի արտահայտման խնդիրը, անգամ աշխարհիկացման սրընթաց գործընթացների պարագայում, չի կորցնում իր արդիականությունը: Միևնույն ժամանակ ներկայիս գլոբալացվող իրականության մեջ աշխարհիկացման գործընթացներին զուգահեռ չենք կարող չնկատել նաև հակադիր միտումը՝ ապաաշխարհիկացումը (desecularization), որի դեպքում կրկին ակտիվանում է կրոնը¹⁵: Որքան էլ այս պնդումն իրարամերժ թվա, այդուհանդերձ փաստ է, որ այսօր աշխարհիկ պետություններում կրոնական գաղափարախոսության վերածնունդն առավելապես պայմանավորված է տարաբնույթ արհեստաձին կրոնական ուղղությունների ծագմամբ և առաջխաղացմամբ: Ի սկզբանե նպատակ հետապնդելով կոտրել դավանական մեծամասնության ավանդական պատկերացումները, հարվածել ազգային եկեղեցիների բազմադարյա առաքելությանը և սպասարկել այլ՝ քաղաքական, տնտեսական

11. Տե՛ս **Petkoff**, Religion and Human Rights 183 at 185 (2012).
 12. Տե՛ս *Право Европейской конвенции по правам человека / Харрис, О'Бойл и Уорбрик*; (пер. с англ. Власихин В. А. И др.). – Науч. Изд. – М.: Развитие правовых систем, 2016. С. 803.
 13. Նկատենք, որ կրոնական համոզմունքն արտահայտելու ազատության իրավունքը դրսևորվում է այն իրացնելու չորս հիմնական ձևերով՝ ուսուցում, քարոզ, արարողություններ, ծիսակատարություններ:
 14. Տե՛ս **Ջեյնալյան Ա.**, ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքը վարչական դատավարությունում. Արդարադատության ակադեմիա, Երևան 2015, էջ 34-35:
 15. Տե՛ս **Berger P. L.**, The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics. Front Cover, Ethics and Public Policy Center, 1999, 135 էջ:

շահեր, այս կազմակերպությունները գտել են ամենահարմար և հուսալի պաշտպանության եղանակը՝ կրոնական գործունեությունը: Այն թույլ է տալիս հեշտությամբ թափանցել անհատի ներաշխարհի և անթույլատրելի միջոցների ներգործությամբ տարակողմնորոշել և ոտնահարել նրա կրոնական զգացմունքները: *Այսպիսով՝ տեղի է ունենում կրոնական համոզմունքն արտահայտելու ազատության իրավունքի օգտագործում՝ վերջինիս իրական նպատակին և գործառույթին հակառակ:* Այդպիսի ներգործության եղանակներից են, օրինակ՝ բարեգործությունը, հիպնոսը, կեղծ բժշկությունը և այլն: Վերջինի դեպքում առավել «մասնագիտացված» են Գիտաբանները (Սայենսոլոգիայի եկեղեցի), որոնք թմրամոլության դեմ կախվածությունը բուժելու նպատակով՝ հիվանդին տրամադրած դեղերի ներգործությամբ վերջինիս հեշտությամբ ներքաշում են իրենց կազմակերպության շարքերը: Ուշագրավ է, որ ԵԽԽՎ-ի 02.04.2003թ. թիվ 9771 որոշման մեջ անդամներն իրենց մտահոգությունն էին հայտնում հիշյալ մեթոդի քողարկված նպատակների, մոլորեցնող ազդեցությունների և վնասակար հետևանքների վերաբերյալ: Նշենք նաև, որ Սայենսոլոգիայի եկեղեցու գործունեությունը որոշ երկներում դադարեցված է (Հունաստան, Ֆինլանդիա), իսկ մի շարք երկրներ խիստ վերահսկողություն են սահմանել այդ կառույցի գործունեության նկատմամբ (Գերմանիա, Իսպանիա, Ֆրանսիա):

Ինչպես իրավացիորեն նկատում է Գ. Տերտերյանը, նոր ժամանակի աղանդները, մոլորեցնող անվանումների ներքո չարաշահելով իրենց տրված կրոնական ազատությունները և այդ կերպ խուսափելով հարկային պարտավորություններից, ըստ էության հանդես են

գալիս որպես ապակրոնական կամ նույնիսկ հակակրոնական շարժումներ¹⁶: Կրոնական գործունեության անվան ներքո նյութապատական նպատակներ են քողարկում, օրինակ, Մունի եկեղեցին, որը, ինչպես հետագայում պարզվեց, ստեղծվել էր Կորեայում գործող ամերիկյան հատուկ ծառայությունների ֆինանսավորմամբ [3, էջ 23-29]: Պատահական չէ, որ Եվրոպական խորհրդարանը միայն 1984-85 թվականներին Մունի եկեղեցու դեմ ընդունել է շուրջ 47 որոշում: Հավելենք, որ կրոնադավանական գործունեությունը շահադիտական մղումներով ուղղորդելուց զատ, շատ հաճախ կրոնն ինքն է դառնում միջոց և գործիք տնտեսական գործունեության իրականացման համար, որն էլ, ըստ էության, հանգեցնում է ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու ազատության իրավունքի չարաշահմանը¹⁷:

Գաղտնիք չէ, որ տոտալիտար բնույթի կրոնական կազմակերպությունները շատ հաճախ ներգրավված են նաև քաղաքական գործընթացներում կամ առավելապես ծառայում են այդ նպատակին: Նրանց անդամները միսիոներական գործունեության անվան ներքո անհրաժեշտ տեղեկատվություն են հավաքում և որոշակի քաղաքական և նյութական խնդիրներ լուծում¹⁸: Հաշվի առնելով այս՝ ՌԴ սահմանադրական դատարանը իր որոշմամբ անթույլատրելի համարեց այնպիսի միսիոներական գործունեությունը, որը «...անհամատեղելի է մտքի, խղճի և կրոնի ազատության հարգման, այլոց սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների հետ և, մասնավորապես, երբ այն ուղեկցվում է նյութական և սոցիալական օգնության միջոցով եկեղեցու նոր անդամների հավաքագրմամբ, աղքատության և կարիքի մեջ գտնվող անձանց նկատմամբ ոչ իրավաչափ

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 116 2020

16. Տես **Տէրտերյան Գ.**, Եկեղեցի-Պետութիւն յարաբերութիւններ եւ նոր աղանդաւորականներ, ներածական ակնարկ, Պէյրութ, 2003թ., էջ՝ 7-8:
 17. Առևտրային կազմակերպությունները հանրության գիտակցությունը շեղելու նպատակով օգտագործում են կրոնական խորհրդանիշներ, փակցնում կրոնական իմաստ կրող արտահայտություններ՝ այդ կերպ ներգործելով հաճախորդների կրոնական զգացմունքների վրա: ՄԱԿ-ի միավորված ազգերի կրթական, գիտական և մշակութային կազմակերպության (ՅՈՒՆԵՍԿՕ) գործադիր խորհուրդը ընդգծելով վերջին ժամանակներում նման գործելաճի դրսևորման արդիականությունը, դատապարտել է կրոնական խորհրդանիշների՝ որպես մարքեթինգային հնարքների գործածման միջոցով իրավունքի չարաշահումը, Տես https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000136204_rus (Մուտք՝ 20.01.2020):
 18. Քաղաքականության և կրոնի տարանջատման նկատառումներով մի շարք պետությունների իրավական ակտերով սահմանվում է հոգևոր սպասավորների քաղաքականությամբ զբաղվելու արգելքը: Կան երկրներ, որոնք արգելում են կրոնական հիմքով քաղաքական կուսակցությունների ստեղծումը կամ առհասարակ կրոնական հաստատությունների օգտագործումը քաղաքական նպատակներով (տես, Բուլղարիայի սահմանադրության 11-րդ և 13-րդ հոդվածները):

ներգործությամբ...»¹⁹: Նշված համատեքստում զարմանալի չէ միսիոներական գործունեությունը առհասարակ արգելելու վերաբերյալ որոշ պետությունների որդեգրած քաղաքականությունը²⁰:

Ինչպես նկատեցինք, պետությունները, երաշխավորելով մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքը, գործուն քայլեր են ձեռնարկում այդ իրավունքի նպատակային իրականացման ուղղությամբ, այլ կերպ՝ փորձում են կանխել դավանանքի ազատության չարաշահումը: Դա վերաբերում է նաև կրոնական արարողությունների անցկացման վայրի և ժամանակի ընտրությանը: Բանն այն է, որ կան կրոնական համայնքներ, որոնք կրոնական ծեսի անցկացման պատրվակով միանգամայն այլ իմաստ ու բովանդակություն են նախանշում: Օրինակ՝ Ռուանդայում գիշերային ժամերին արգելվում է կրոնական երկրպագությունը, քանի որ ողջամիտ վտանգ կա, որ դրա անցկացման ներքո պետության ապստամբ ուժերը կարող են համախմբվել:

Մեկ այլ խնդիր, որը կարող է առնչվել կրոնի ազատության իրավունքի չարաշահմանը, զինված ուժերում դավանաբանական համոզմունքների հիմքով ծառայությունից ազատվելու ինստիտուտն է: Առանձին պետություններում նշված իրավունքը ստացել է հիմնական իրավունքի ռանգ: Մասնավորապես, ՀՀ սահմանադրության 41-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր քաղաքացի, որի կրոնական դավանանքին կամ համոզմունքներին հակասում է զինվորական ծառայությունը, ունի օրենքով սահմանված կարգով այն այլընտրանքային ծառայությամբ փոխարինելու իրավունք»: Առանձին պետություններ, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունը, ընդունել են այլընտրանքային ծառայության մասին օրենքներ՝ հաշվի առնելով միջազգային իրավունքով ամրագրված նորմերն ու սկզբունքները, համաձայն որի մահացու ուժ գործադրելու հետ կապված

պարտավորությունները կարող են լուրջ հակասության մեջ մտնել խղճի ազատության և կրոնը կամ համոզմունքը դավանելու իրավունքի հետ²¹:

Հատկանշական է, որ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը ուղղակի չի երաշխավորում կրոնադավանական և համոզմունքի հիմքերով զինվորական ծառայությունից ազատվելու իրավունքը: Սակայն ՄԻԵԴ-ի համար այս հարցում սկզբունքային հանդիսացավ հենց ՀՀ-ի դեմ գործը («Bayatyan v. Armenia»), որի շրջանակներում հաստատվեց, որ համոզմունքի շարժառիթով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը ենթակա է պաշտպանության Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով²²: Նշված հիմքերով անձանց զինվորական ծառայությունից ազատելու հարցում ՄԻԵԴ-ը տարբեր գործերով տարբեր կերպ է գնահատել փաստական հանգամանքներ: Այստեղ նաև կարևոր է այն հանգամանքը, որ չդրսևորվի խտրական վերաբերմունք առանձին կրոնական կազմակերպությունների անդամների նկատմամբ: Օրինակ՝ «Lang v Austria»-ի գործի շրջանակներում ՄԻԵԴ-ը պետության միջամտությունը գնահատեց որպես անթույլատրելի և արձանագրեց խախտում Կոնվենցիայի 14-րդ և 9-րդ հոդվածների համադրությամբ, սակայն մեկ այլ՝ «Koppi v. Austria»-ի գործի շրջանակներում նշված հոդվածների համադրությամբ խախտում չարձանագրվեց՝ հաշվի առնելով դիմումատուի՝ կրոնական նշված կազմակերպության անդամ չհանդիսանալու հանգամանք²³: Կարծում ենք՝ այստեղ առկա են նաև ՄԻԵԴ դիմելու իրավունքի չարաշահման տարրեր՝ Կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածի իմաստով, ինչը քննարկման այլ հարց է:

Նկատենք, որ քննարկվող իրավունքն իրականացնելու նպատակը կարող է տրամադծորեն այլ ուղղություն որդեգրել: Օրինակ՝ խղճի ազատության իրավունքը կարող է չարաշահվել պարտադիր զինվորական ծառայու-

19. Տե՛ս <http://legalacts.ru/doc/postanovlenie-konstitutsionnogo-suda-rf-ot-23111999-n/> (Մուսը՝ 20.01.2020):

20. Տե՛ս [https://nrm.uz/contentf?doc=25735_zakon_respubliki_uzbekistan-_ot_14_06_1991_g_n_289-xii_o_svoode_sovesti_-_i_religioznyh_organizacijah_\(novaya_redakciya\)_\(utverjdjena_zakonom_ruz_ot_01_05_1998_g_n_618-i\)&products=1_zakonodatelstvo_respubliki_uzbekistan.](https://nrm.uz/contentf?doc=25735_zakon_respubliki_uzbekistan-_ot_14_06_1991_g_n_289-xii_o_svoode_sovesti_-_i_religioznyh_organizacijah_(novaya_redakciya)_(utverjdjena_zakonom_ruz_ot_01_05_1998_g_n_618-i)&products=1_zakonodatelstvo_respubliki_uzbekistan.) (Մուսը՝ 20.01.2020):

21. Տե՛ս <https://www.refworld.org/docid/453883fb22.html%D6%89> (Մուսը՝ 20.01.2020):

22. Տե՛ս **Баятян против Армении** [Bayatyan v. Armenia] (жалоба № 23459/03) Постановление от 27.10.2009 [Третья Секция].

23. Տե՛ս **Lang v Austria**, HUDOC (2009), 51 EHRR 700, Koppi v. Austria, HUDOC (2009), 52 EHRR 411.

թյունից հրաժարվելու կեղծ շարժառիթով՝ վնասելով ոչ միայն հասարակական բարօրությունը, այլև պետական անվտանգությունը: Ակնհայտ է, որ այստեղ բախվում են անձնական համոզմունքի ու պետական շահի երկընտրանքը և ելակետային է պարզել՝ թե նման հրաժարումը իսկապես պայմանավորված է կրոնական աշխարհայացքով, թե՞ զինվորական ծառայությունից խուսափելու միջոց է՝ այդպիսով չարաշահելով կրոնական համոզմունքն արտահայտելու ազատության իրավունքը: Առանձին պետություններում նման չարաշահման դեմ պայքարի գործուն միջոց է այն, որ իրավասու մարմինները չեն սահմանափակվում միայն *անձի խոսքովանությանը*, այլ տարբեր կառուցակարգերի միջոցով ստուգում են այդ իրողության հավաստիությունը՝ օրինակ ներգրավելով կրոնական ոլորտի ներկայացուցիչների, զինվորական հոգեբանների և այլ անկախ մասնագետների: Խնդիրն առավել ընդգծված բնույթ է ստանում ոչ թե ամբողջական ծառայությունից, այլ դրա ընթացքում տեղի ունեցող որոշակի ռազմական գործողություններից հրաժարվելու պարագայում՝ ինքնին հանդիսանալով ոչ թե «խղճի թելադրանքի, այլ՝ քաղաքական հաշվարկի հետևանք»²⁴: Հայաստանի Հանրապետության օրինակով Եհովայի վկաներ կազմակերպության անդամները, ելնելով իրենց կրոնական համոզմունքներից, հրաժարվում են Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում ծառայելուց՝ ողջամտորեն բորբոքելով հասարակության հակազդեցությունը և ինչ-որ տեղ նաև անհանդուրժող վերաբերմունքը: Կարծում ենք, որ նորանկախ շրջանում պետք է օր առաջ սահմանվի կրոնական անվտանգության հայեցակարգը, որտեղ կսահմանվեն ինչպես պետության կրոնական քաղաքականության իրականացման ուղենիշները, այնպես էլ՝ հասարակության բարոյաֆիզկական անվտանգությանն սպառնացող մարտահրավերները: Մեր համոզմամբ, նման նախաձեռնությունը կնպաստի նաև կրոնական համոզմունքն արտահայտելու ազատության իրավունքի հնա-

րավոր չարաշահումների բացառմանը կամ ռիսկերի նվազեցմանը:

Իրավաբանական գրականությունում հիշատակվող կրոնական համոզմունքի ազատության իրավունքի չարաշահման առավել տարածված տեսակներից է կրոնական աշխարհայացքը, համոզմունքները մեկ այլ անձի պարտադրելը (անհատի, խմբի կողմից)²⁵: Հատկանշական է, որ քննարկվող հիմնական իրավունքի պաշտպանության առարկան ներառում է նաև այլ անձանց համոզելու կամ սովորեցնելու ձևով կրոնական այս կամ այն գաղափարախոսությանը հակելու ազատությունը: ՄԻԵԴ-ը ընդգծում է, որ դա ընդգրկվում է կրոնական համոզմունքն ընտրելու, այն փոխելու ազատության մեջ²⁶: Այստեղ հարց է առաջանում, թե ինչ չափանիշներով պետք է տարանջատել նման ձևով քննարկվող ազատության կիրառումը սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահումից: Թերևս այստեղ միակ հանգամանքը, որը կարող է որոշիչ լինել իրավական վարքի (չարաշահման ձևով) գնահատման համար, անձին, ում վրա կիրառվում է նման «ազդեցությունը», որևէ ձևով վնաս հասցնելու մեջ է: Դա կարող է դրսևորվել, օրինակ, անձին իր իրական համոզմունքներից, կրոնական հայացքներից շեղելով՝ բարոյական, հոգեբանական վնաս պատճառելու մտադրությամբ:

Ինչպես նշվեց, քննարկվող հիմնական իրավունքի պաշտպանության առարկան ներառում է նաև այլ անձանց համոզելու կամ սովորեցնելու ձևով կրոնական այս կամ այն գաղափարախոսությանը հակելու ազատությունը: Այս իմաստով, որպես տեսական մոդել, հնարավոր է, որ որևէ կրոնական գաղափարախոսության կրող անձ կամ կազմակերպություն, նպատակ ունենալով վնասել «պոպուլիստիկ զոհի» ամուսնաընտանեկան հարաբերություններին, օգտագործում է իր համոզմունքները: Այստեղ կարծում ենք առկա է սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահում այն տրամաբանությամբ, որ նման քարոզը պետք է ուղղված լինի վնասելու ամուսնաընտանեկան հարաբերու-

● ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 116 2020

24. Տե՛ս Ձեռնարկ զինված ուժերի անձնակազմի մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին, ԵԱՀԿ Երևանյան գրասենյակ, «Ասողիկ» էջ 114:
 25. Տե՛ս **Мордовцева Т. В.**, Этические и юридические аспекты злоупотреблений правом в сфере свободы совести и вероисповедания. Журнал Юристы - Правоведь, 2013. С. 18.
 26. Տե՛ս Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения. Под общ. ред. д.ю.н. **В. А. Туманова**, д.ю.н. Л. М. Энтина. Изд. НОРМА, -М, 2002. С. 148.

թյունները և ոչ թե սեփական կրոնական հայացքները ներկայացնելու ճանապարհով անձին ներքաշել կոնկրետ կրոնական միավորի շարքերը: Ինչպես իրավացիորեն նշվում է իրավաբանական գրականության մեջ նման դեպքերում հնարավոր են անձի սեփական ընտանիքից հեռանալու, վերջիններիս հետ կապերը խզելու իրավիճակներ: Ընդգծվում է, որ առանձին կրոնական միավորների գաղափարախոսության մաս են կազմում այնպիսի կոչերը, որոնք ունեն հետևյալ բովանդակությունը՝ «աշխարհի վերջից փրկվել հնարավոր է միայնակ» կամ «ձեր ընտանիքը ոչ թե ձեր կինը, երեխաները, ծնողները, քույրն ու եղբայրն են, այլ կոնկրետ կրոնական միավորի անդամները»²⁷: Նման գաղափարախոսության գոյությունը per se չարաշահում գնահատելը վիճելի է: Այստեղ կարևոր է այն, որ դա քարոզվում է կոնկրետ անձի ամուսնաընտանեկան հարաբերություններին վնասելու չար մտադրությամբ:

Իրավաբանական գրականությունում (Ա. Ա. Մալինովսկի) քննարկվող սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահման ձև է դիտարկվում ինքնասպանության հակելը: Ընդգծվում է նաև, որ այն «չպետք է շփոթել ինքնասպանության հակելու հանցակազմի հետ...»²⁸: Առանձին հեղինակներ չեն կիսում այդ տեսակետը՝ նշելով, որ օրենսդրությամբ դա հիմք է նման կրոնական կազմակերպության լիկվիդացիայի և դատարանական կարգով գործունեության դադարեցման համար²⁹: Այստեղ հեղինակն անուղղակի ձևով ակնարկ է կատարում նաև առանձին անձանց ինքնասպանության հակելու համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ: Հակված ենք կիսելու հեղինակի մտահոգությունը, առանվազն այն տեսանկյունից, որ, եթե ինքնասպանության հակելը նման կրոնական կազմակերպությունների և խմբերի գործունեության դադարեցման հիմք է, ապա դա բավարար է իրավական վարքագիծը սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահում չգնահատելու համար, քանզի գործ ունենք փաստացի իրավախախտման հետ:

Նկատենք, որ ՀՀ օրենսդրության շրջանակներում քննարկվող հարցը մեղմ ասած անմխիթար վիճակում է: Մասնավորապես՝ «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Քաղաքացիների խումբը ճանաչվում է որպես կրոնական կազմակերպություն, եթե այն ի թիվս այլ պայմանների (որոնք թվակարված են 5-րդ հոդվածում) չի հակասում սույն օրենքի 3-րդ հոդվածի դրույթներին»: Օրենքի 3-րդ հոդվածի մեկնաբանության արդյունքում կարել է պարզել, որ քաղաքացիների խումբը չպետք է ճանաչվի որպես կրոնական կազմակերպություն, եթե ունենա ժամերգությունների, կրոնական ծիսակատարությունների և արարողությունների ժամանակ, կրոնի ուսուցմանը մասնակցելու կամ չմասնակցելու հարցերի նկատմամբ քաղաքացիների վերաբերմունքը որոշելիս նրանց (քաղաքացու) նկատմամբ հարկադրանք կամ բռնություն կիրառելու նպատակ: Հարկանշական է, որ այստեղ խոսքն իրավաբանական անձ ճանաչելու մասին չէ: Ինչ վերաբերում է կրոնական համայնքի կամ կազմակերպության իրավասուբյեկտության ճանաչմանը (որպես իրավաբանական անձ), ապա մինչև կրոնի գործերով պետական լիազորված մարմնի փորձագիտական եզրակացությունը ստանալը, կրոնական կազմակերպությունը պետք է ներկայացնի Օրենքի 5-րդ հոդվածի պայմանները հավաստող փաստաթուղթ: Քննարկվող իմաստով՝ քաղաքացու նկատմամբ հարկադրանք կամ բռնություն կիրառելու նպատակներ չհետապնդելու վերաբերյալ տեղեկատվության աղբյուր պետք է հանդիսանա տվյալ կրոնական հանրային՝ պատմականորեն կանոնացված սուրբ գիրքը: Եթե Օրենքի 3-րդ հոդվածում նշված «բռնություն» եզրույթը մեկնաբանենք որպես անձի մոտ «այլ միջոցով» (քրեաիրավական իմաստով՝ հաշվի առնելով այն, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 111-րդ հոդված, որը պատասխանատվություն է նախատեսում ինքնասպանության հակելու համար, բացի հորդորը, խաբեությունը

27. Տե՛ս **Малиновский А.А.**, Злоупотребление субъективным правом. (теоретико-правовое исследование) М., Юрлитинформ, 2007. С. 82-83.
 28. Տե՛ս նույն տեղում, էջ 96:
 29. Տե՛ս **Мордовцева Т. В.**, Этические и юридические аспекты злоупотреблений правом в сфере свободы совести и вероисповедания. Журнал Юрист - Правоведь, 2013. С. 19-20.

անձի մոտ ինքնասպանություն կատարելու վճռականություն հարուցելու միջոցների շարքում նշում է խիստ վերացական «այլ միջոցով» ձևակերպումը՝ այս դեպքում հոգեբանական բռնությամբ ինքնասպանության հակելու վճռականություն հարուցելու համատեքստում, ապա ստացվում է, որ ՀՀ-ում ևս ինքնասպանության հակելու նպատակներ ունեցող կրոնական կազմակերպության գրանցումը Օրենքի 16-րդ հոդվածի հիմքով պետք է մերժվի կամ դադարեցվի դատարանի որոշմամբ:

Այն, որ հատկապես ՌԴ օրենսդրությամբ քննարկվող հիմքի առկայությունը նման կրոնական կազմակերպությունների գործունեության դադարեցման հիմք է, կարծես թե կասկած չի հարուցում: Սակայն այսպեղ խնդիր ենք տեսնում նշված երևույթը չարաշահում կամ հանցանք որակելու իմաստով, այն տեսանկյունից՝ արդյոք ժամերգությունների, կրոնական ծիսակատարությունների ժամանակ ինքնասպանության հակելու հետ կապված հնչեցրած խոսքերը բավարար են արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի հատկանիշներով որակելու համար:

Այստեղ օբյեկտիվորեն ունենք պատճառահետևանքային կապի գնահատման խնդիր: Այն, որ որևէ գաղափարախոսություն իր հետևորդներին ինքնասպանության կոչեր է անում, դա անհրաժեշտ պայման է, բայց ոչ բավարար պատճառ նման գործողությունները հանցագործություն կամ չարաշահում որակելու համար: Այստեղ կարևորն այն է, որ ենթադրյալ չարաշահողը կամ հանցագործը նշված օբյեկտիվ պայմանին զուգահեռ օգտագործի մեկ այլ օբյեկտիվ պատճառ (օրինակ՝ կոնկրետ անձի հոգեկան ծանր վիճակը), որի արդյունքում էլ անձն ինքնասպան լինի: Այլ կերպ՝ միայն գա-

ղափարախոսական օբյեկտիվ պայմանը ի զորու չէ, չունի այն ներուժը, ինչն անձին ինքնասպանության կհակի: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 111-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում ինքնասպանության հակելու համար, համաձայն որի՝ «Ինքնասպանության հակելը՝ հորդորելու, խաբեության կամ այլ միջոցով անձի մոտ ինքնասպանություն կատարելու վճռականություն հարուցելը, եթե անձն ինքնասպանությամբ կյանքին վերջ է տվել կամ ինքնասպանության փորձ է կատարել»: Արարքի օբյեկտիվ կողմից գնահատման համար բավարար չէ միայն հորդորը, այն օբյեկտիվ անհրաժեշտ պայման է, բայց ոչ բավարար պատճառ՝ ինքնասպանություն գործելու կամ դրա փորձի համար: Քննարկվող օրինակում արարքը կորակվի 111-րդ հոդվածի հատկանիշներով, եթե բացի նման հորդորից պոտենցիալ հանցագործի դիտավորությունն ուղղված լինի մեկ այլ օբյեկտիվ բավարար պատճառ օգտագործելով անձին ինքնասպանության հակելու համար: Այսինքն այն պնդումները, որ զուտ օբյեկտիվ հորդորը կամ նման գաղափարախոսության ներկայացումն ինքնին հանցագործություն է, մեր կողմից ընդունելի չէ:

Անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել, որ հակված չենք սպառնալ թվարկելու կրոնական համոզմունքի ազատության իրավունքի չարաշահման հնարավոր դեպքերը: Այսպիսով, կատարված վերլուծությունները թույլ են տալիս արձանագրելու, որ կրոնական համոզմունքի ազատության իրավունքի չարաշահման տակ պետք է հասկանալ այլ շահերի վնասելու նպատակով սուբյեկտիվ այդ իրավունքի այնպիսի իրացում, որի արդյունքում խոտորվում է վերջինիս գործառույթը, սոցիալական նշանակությունը և բարոյական առաքելությունը:

ՄԱՆՈՒԿ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության իրավաբանական վարչության պետ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ոստիկանության գնդապետ

ՎԱՀԵ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

Եվրոպական համալսարանի իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՀԱՄՈՉՄՈՒՆՔԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՉԱՐԱՇԱՀԻՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Հոդվածում կրոնական համոզմունքի ազատության իրավունքի իրականացման համատեքստում հստակեցված են սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահման հնարավորության հարցերը: Հոդվածում մինչև քննարկվող սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահման հնարավոր տեսակներին անդրադառնալը, ներկայացված է կրոնական համոզմունքի ազատության իրավունքի պաշտպանության առարկան: Հոդվածում քննարկվել են նաև կրոնական կազմակերպությունների, այնպես էլ՝ ֆիզիկական անձանց կողմից հետազոտվող սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահման դրսևորումները և դրանց դեմ պայքարի հնարավոր գործիքները:

Բանալի բառեր. կրոնական համոզմունք, կրոնի ազատություն, սուբյեկտիվ իրավունքի չարաշահում:

МАНУК МУРАДЯН

Начальник юридического управления полиции РА, кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции

ВАГЕ ТОРОСЯН

Юрист Европейского университета, кандидат юридических наук

К ВОПРОСУ О ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЕ ПРАВА НА СВОБОДУ РЕЛИГИОЗНЫХ УБЕЖДЕНИИ

В работе уточняется проблема злоупотребления субъективных прав в контексте права на свободу религиозных убеждений. Прежде чем ссылаться на возможные виды злоупотребления обсуждаемого основного права, в статье представляется вопрос предмета защиты права на свободу религиозных убеждений. В основной части статьи подвергается обсуждению как проявления злоупотребления данным субъективным правом со стороны религиозных организаций и отдельных лиц, так и возможные средства борьбы с ними.

Ключевые слова: религиозное убеждение, свобода религии злоупотребление субъективным правом.

MANUK MURADYAN

Head of the Legal Department of Police of the Republic of Armenia PhD in law, associate professor, Police Colonel

VAHE TOROSYAN

Lawyer at European University PhD in Law

ON THE ISSUES OF ABUSE OF THE RIGHTS OF FREEDOM OF RELIGIOUS BELIEF

The article clarifies the possible issues of abusing the right in the context of freedom of right of religious belief. Before referring to possible types of abuse of right, the subject of protection of freedom of rights of religious belief is discussed in the article. In the main part of the article are examined the manifestations of abuse of right by religious organizations and individuals and the possible tools of struggle against such kinds of abuse.

Keywords: religious belief, freedom of religion, abuse of right